

Antonio Gramsci ve Bir Karşı Hegemonya Deneyimi Olarak Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN)

Antonio Gramsci and the Zapatista Army of National Liberation As An Experience of Counter-Hegemony

ÖZET

Bu çalışma, Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramını Batı Marksizmi içindeki özgün konumu Bağımlılık Teorisi'nin yapısal analizleriyle beraber ele alarak, Latin Amerika'da gelişen Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) deneyimini karşı hegemonya kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Marksist literatürde toplumsal dönüşüm uzunca bir süre üretim ilişkileri, sınıf mücadeleleri ve devlet iktidarının ele geçirilmesi ekseninde tartışılmış olsa da, Batı Marksizmi düşünürlerinden Gramsci'nin geliştirdiği hegemonya kuramı, politik mücadelenin kültür, ideoloji ve sivil toplum odaklı üstyapısal boyutlarını merkeze almıştır. Bu bağlamda hegemonya, yalnızca baskı ve zor aygıtlarına dayalı bir egemenlik biçimi olmanın ötesinde, toplumsal rızanın sivil toplum alanında örgütlenmesi yoluyla yürütülen çok katmanlı bir iktidar ilişkisi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Çalışmada ayrıca Bağımlılık Teorisi'nin merkez ve çevre ülke ilişkileri üzerinden geliştirdiği yapısal eşitsizlik analizleri, Latin Amerika coğrafyasındaki geri bırakılmışlığın tarihsel sürekliliğini açıklamak için kullanılmıştır. Bu iki kuramsal anlayış doğrultusunda EZLN'nin 1994 yılı sonrası benimsediği mücadele stratejileri, devlet iktidarını doğrudan hedefe koymayan; bunun yerine kolektif mülkiyet ve üretim, taban demokrasisi ile özerk yönetim deneyimleri temelinde şekillenen karşı hegemonik bir pratik olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel savı, EZLN deneyiminin Gramsci'nin kuramsal yaklaşımıyla yalnızca kavramsal düzeyde değil; kurumsal ve pratik düzeyde de güçlü bir uyum sergilediğidir. Bu yönüyle çalışma, Gramsci'nin fikri mirasının çağdaş toplumsal hareketleri anlamada bugün de geçerli bir çözümleme aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Karşı Hegemonya, Bağımlılık Teorisi, Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN).

ABSTRACT

This study aims to examine the experience of the Zapatista Army of National Liberation (EZLN), which emerged in Latin America, within the framework of the concept of counter-hegemony by addressing Antonio Gramsci's theory of hegemony in its distinctive position within Western Marxism, together with the structural analyses developed by Dependency Theory. Although social transformation in the Marxist literature has long been discussed primarily in terms of relations of production, class struggles, and the seizure of state power, Gramsci's theory of hegemony -developed within Western Marxism- has placed the cultural, ideological, and sivil society-oriented superstructural dimensions of political struggle as its center. In this context, hegemony is conceptualized not merely as a form of domination based on coercion and repressive apparatuses, but as a multilayered power relation sustained through the organization of social consent within the sphere of civil society. The study also draws on Dependency Theory's analyses of structural inequalities based on center-periphery relations in order to explain the historical continuity of underdevelopment in the Latin American context. In line with these two theoretical perspectives, the post-1994 strategies of struggle adopted by the EZLN are examined as a counter-hegemonic practice that does not directly target state power, but is instead shaped around collective ownership and production, grassroots democracy, and experiences of autonomous governance. The central argument of the study is that the EZLN experience demonstrates a strong alignment with Gramsci's theoretical approach not only at the conceptual level, but also at the institutional and practical levels. In this respect, the study shows that Gramsci's intellectual legacy remains a valid and effective analytical tool for understanding contemporary social movements.

Keywords: Hegemony, Counter-Hegemony, Dependency Theory, Zapatista Army of National Liberation (EZLN).

GİRİŞ

Marksist politika teorisi içinde toplumsal dönüşümün dinamikleri uzun süre üretim ilişkileri, sınıf mücadeleleri ve devrimci kopuşlar ekseninde tartışılmıştır. Ancak özellikle 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren Batı Avrupa'da gelişen düşünsel akım içinde, siyasal mücadelenin yalnızca devlet iktidarının devralınmasına dayandırılmayacağı ileri sürülmüş; bunun yerine kültür, ideoloji gündelik yaşam pratikleri ile sivil toplumun siyasal iktidarın üretimindeki rolü, giderek daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. "Batı Marksizmi" olarak adlandırılan bu akımın başlıca düşünürlerinden biri olan İtalyan Marksist Antonio Gramsci, bu tartışmaların merkezinde yer alarak modern kapitalist devletlerin salt zor/baskı aygıtlarıyla değil; aynı zamanda rıza üretimine dayalı mekanizmalarla işlediğini

Seda Karagöz¹

How to Cite This Article

Karagöz, S. (2026). Antonio gramsci ve bir karşı hegemonya deneyimi olarak zapatist ulusal kurtuluş ordusu (EZLN). *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 12(2), 153-162. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19314774>

Arrival: 17 December 2025

Published: 29 March 2026

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0003-3929-861X

ileri sürmüştür. Gramsci'nin çalışmalarında yer alan hegemonya, sivil toplum ve mevzi savaşı gibi kavramlar, siyasal iktidarın ideolojik ve kültürel boyutlarını anlamak açısından verimli bir zemin oluşturmaktadır.

Öte yandan kapitalist dünya sisteminin merkez (gelişmiş) ve çevre (geri bırakılmış) ülke ilişkileri temelinde işleyişini ele alan Bağımlılık Teorisi, özellikle Latin Amerika coğrafyasındaki yapısal eşitsizliklerin tarihsel sürekliliğini açıklamada önemli bir katkı sunmaktadır. Bu iki kuramsal hat, yani Gramsci'nin üstyapısal unsurlara yönelik çalışmaları ile Bağımlılık Teorisi'nin merkez ve çevre ülke ilişkilerine yönelik yapısal analizler, özellikle Latin Amerika'daki toplumsal mücadeleleri çözümlemek açısından açıklayıcı bir potansiyel taşımaktadır. Zira son yarım yüzyılda bu coğrafyada gelişen pek çok mücadele, devlet iktidarını doğrudan hedef alan ani ve devrimci kopuşlardan ziyade, alternatif toplumsal örgütlenmeler, kültürel direniş ve özyönetim pratikleri üzerinden ilerlemiştir.

1994 yılında Meksika'nın Chiapas eyaletindeki isyanıyla tanınırlık kazanan EZLN, bu tip alternatif mücadele pratiklerinin en dikkat çekici örneklerinden birini ortaya koymuştur. EZLN, devlet iktidarını doğrudan ele geçirmeyi amaçlayan bir devrim stratejisi yerine, taban demokrasisi, kolektif üretim ve kültürel direniş ekseninde biçimlenen uzun erimli bir özyönetim mücadelesi anlayışını benimsemiştir. Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramı ise, EZLN'nin bu özgün siyasal deneyimini incelemek açısından güçlü bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu doğrultuda nitel doküman analizi yönteminin benimsendiği çalışmada, EZLN'nin karşı hegemonik mücadele pratikleri, Gramsci'nin yaklaşımı ve Bağımlılık Teorisi bağlamında ele alınmıştır.

Antonio Gramsci'nin Yaşamı ve Fikirlerinin Gelişimi

Antonio Francesco Gramsci, 22 Ocak 1891'de Sardunya Adası'nın Ales kasabasında dünyaya geldi. Ailesinin yaşadığı ekonomik sorunlar ve babasının hapiste oluşu çocukluğunda hem duygusal hem de toplumsal yönden derin izler bıraktı. Eğitim hayatı kesintilere uğrasa da 1911'de kazandığı burs, ona Torino Üniversitesi'ne girme olanağı sundu. O yıllarda Torino kenti, Kuzey İtalya'nın hızla sanayileşen merkezlerinden biri olduğu için İtalyan işçi sınıfı mücadeleleriyle iç içe geçmiş, entelektüel bir ortama sahipti. Bu atmosfer, Gramsci'nin emekçi kesimlerin sorunlarına ve siyasal hareketlere yönelik ilgisini daha da derinleştirdi (Pearmain, 2020).

Üniversite öğrenciliği döneminde İtalyan Sosyalist Partisi'ne (PSI) katıldı ve muhalif gazetelerde yazılar kaleme almaya başladı. Hem Sardunya'daki yoksul köylülüğe yönelik gözlemleri hem de Torino'da fabrika işçileriyle kurduğu yakınlık, onun emekçi kesimler arası bir ittifakın toplumsal dönüşüm açısından zorunlu olduğu yönündeki fikirlerinin temellerini oluşturdu. Aynı yıllarda ideoloji, kültür ve gündelik yaşamın politik mücadeleyi nasıl şekillendirdiğine dair merakı giderek derinleşti; bu entelektüel yönelimi, ileride geliştireceği teorik çerçevenin temelini oluşturdu (Encyclopaedia Britannica, 2025; Pearmain, 2020).

Kurucularından biri olduğu L'Ordine Nuovo (Yeni Düzen) Dergisi, 1919-1920 yılları boyunca Torino'daki işçi konseyleri hareketiyle doğrudan ilişkili olarak devrimci teori ve pratik arasındaki köprüyü kurdu. Ancak zamanla, işçi konseylerinin devrimci potansiyelinin yetersiz olduğunu düşüncesiyle, sosyalist partiden ayrıldı ve İtalyan Komünist Partisi'nin (PCI) kuruluşunda yer aldı. 1922-1924 yıllarında Üçüncü Enternasyonal'in çalışmaları kapsamında Moskova ve Viyana'da bulundu; 1924'te İtalyan Komünist Partisi'nin lideri hâline geldi (Cammatt, 1967).

Faşist lider Benito Mussolini'nin iktidara gelmesiyle Gramsci'nin siyasal yaşamı zora girdi; 1926'da tutuklanarak 20 yıl hapisle cezalandırıldı. Hapishane koşulları sağlık sorunlarını ağırlaştırırsa da burada geçirdiği yıllar onun entelektüel üretkenliğini doruğa taşıdı; yaklaşık 3000 sayfadan oluşan 33 deftere teorik çalışmalarını ve tarihsel gözlemlerini kaydetti. Hapishanedeki koşulları zorluydu; ancak başta Tatiana Schucht olmak üzere yakın çevresinin yardımları ile entelektüel üretimini sürdürdü, kimi zaman yasadışı yollarla yaşam malzemeleri ve bilgi kaynaklarına erişebildi. Yakalandığı verem hastalığının ilerlemesi üzerine 1935'te yazmayı bırakmak zorunda kaldı ve 27 Nisan 1937'de Roma'da hayatını kaybetti (International Gramsci Society, 2025).

Çalışmaları ölümünden sonra "Hapishane Defterleri" başlığıyla yayımlandı ve entelektüel mirası kendisinden sonraki düşünürler üzerinde derin etkiler bıraktı. Gramsci bugün yalnızca bir siyaset teorisyeni olarak değil; aynı zamanda gazeteci ve elbette devrimci olarak da hatırlanmaktadır. Hegemonya, rıza üretimi, sivil toplum ve modern kapitalist devletin işleyişine dair oluşturduğu çerçeve, günümüz siyaset yazınının en canlı tartışma alanlarından biri olmaya devam etmektedir.

Batı Marksizmi ve Marksist Gelenekten Ayrışma Dinamikleri

1920'li yıllarda Orta ve özellikle de Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve sonrasında "Batı Marksizmi" olarak adlandırılan düşünsel yönelim, Ekim Devrimi'yle Sovyetler Birliği'nde kurumsallaşmaya başlayan ve devrimci sürecin kazanımlarını siyasal ve hukukî bir çerçeveye oturtan Sovyet Marksizmi ile bazı noktalarda farklılaşan teorik bir

çizgi geliştirmiştir. Bottomore’a göre (1993) bu yaklaşım, Marksizmin ağırlık noktasını ekonominin belirleyiciliği, sınıf mücadelesi ve devlet teorisinden ideoloji, kültür, felsefe ve sanat gibi alanlara kaydırmıştır.

Batı Marksizminin karakteristik özelliklerinden ilki, Avrupa’nın politik atmosferinde yaşanan dönüşümlerin etkisiyle teorik üretimin toplumsal mücadelelerden giderek uzaklaşması olmuştur. Birinci Paylaşım Savaşı öncesi Avrupa’da “teori ve praksisin birliği” devrimci partilerin temel ilkesiyken sonraki yarım yüzyılda bu ilişki yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştır. Anderson’a göre (2007), bu kopuş ani bir kırılmadan ziyade değişen sınıf dengeleri, yenilgi deneyimleri, artan karşıdevrimci baskılar ve mücadele alanlarının daralmasıyla zaman içinde gelişen bir süreçtir. İkinci Paylaşım Savaşı sonrası parlamenter demokrasinin kurumsallaşması ve ekonomik refahın görece artışı, teori ile pratik arasındaki mesafeyi büyütmüş; devrim fikri ve mücadelesinden giderek uzaklaşılması, pek çok Marksist düşünür arasında belirli bir tarihsel karamsarlığa yol açmıştır (McLellan, 2013).

Batı Marksistleri, Marksizmi bilimsel bir kuram olarak doğru kabul etmekle birlikte, altyapının belirleyiciliğini indirgemeci bir yorum olarak görüp eleştirmiş; bunun yerine Hegelci anlayışı esas alarak özne, tarih, kültür, ideoloji ve eleştirel bilinç gibi alanlara yoğunlaşmıştır.

Bu yaklaşımın başlıca ortak kuramsal eğilimleri şu şekilde özetlenebilir (Güllüpınar, 2013):

- Marksizmin teorik-felsefi sorunlarına yönelik yoğunlaşma; ideoloji, kültür ve bilincin devrimci süreçlerdeki rolünün yeniden düşünülmesi,
- Teorinin üretim alanının parti örgütleri ile sokak/kamusal alan öğütlenmelerinden üniversitelere kayması; böylece fikri üretimin kurumsal bağlamının değişmesi,
- Sovyetler Birliği’nde kurumsallaşan bürokratikleşme ve siyasal müdahaleciliğe yönelik eleştirel tutum,
- Ekonominin belirleyiciliğine karşı öznenin rolü, tarihsel gelişmelerin çok katmanlı yapısı ve eleştirinin merkeze alınması,
- Kapitalizmin sürekliliğini sağlayan ideolojik, kültürel ve siyasal mekanizmaların tahliline önem verilmesi.

Batı Marksizmi denildiğinde, Georg Lukács (1885-1971), Karl Korsch (1886-1971) ve Antonio Gramsci (1891-1937) öncülüğünde geliştirilen teorik miras anlaşılmaktadır. İlgili düşünürlerin çalışmaları özellikle 1970’lere kadar sosyalist tartışmalar içinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Bu düşünsel yaklaşımın “Batı” biçiminde adlandırılması ise, 1930’lu yıllarda Stalin Dönemi Sovyetler Birliği’nde kurumsallaşan politik çizgiye karşı mesafeli bir konum alışı n ifadesidir (Açıkgöz, 2014).

Antonio Gramsci hem hegemonya, tarihsel blok, sivil toplum, Fordizm ve aydınlar üzerine yürüttüğü özgün çalışmalarla Marksist kuramı zenginleştirmesi hem de Kuzey İtalya’daki fabrika konseyleri hareketi ve İtalyan Komünist Partisi’nin kuruluşundaki etkin rolleri ile teori ve pratiği birleştiren ender figürlerden biri olarak Marksist siyaset tarihi içinde önemli bir konuma sahiptir.

Gramsci’nin Marksizme Yaklaşımı

Bottomore (1993), Gramsci’nin temel amacının Marksist kuramı tarihsel deneyimlerden hareketle yeniden yapılandırmak olduğunu belirtmektedir. Gramsci revizyonizm tartışmaları ile 1920’li ve 1930’lu yıllardaki işçi sınıfı hareketlerinin içinde bulunduğu çıkmazlara yanıt verebilmek için Marx’ın düşüncesine yeniden dönmenin gerekli olduğuna inanmıştır. Bu yeniden okuma girişimi, Marx’ı yerleşik ve katılaşmış Marksizm yorumlarından ayırarak daha geniş bir perspektifle değerlendirme arayışıyla bağlantılı olmuştur. Ona göre Marx, düşünce tarihinde önemli bir halka olmakla birlikte, diğer düşünürlerden farklı olarak çok daha kapsamlı bir dünya görüşü geliştirmiş ve sınıfsız toplum idealinin önünü açan uzun soluklu bir tarihsel sürecin kuramsal zeminini kurmuştur (Gramsci, 2016).

Gramsci, modern Marksizm içinde özellikle üst yapı alanına yaptığı katkılarla öne çıkan düşünürlerden biridir. Marksizmin ekonominin belirleyiciliği ve tarihsel materyalizm anlayışını eleştiren Gramsci, toplumsal ilerlemenin otomatik veya kaçınılmaz bir seyir izlediği fikrini reddetmiştir. Ona göre insanlar tarihsel sürecin edilgen tanıkları değil; bizzat kendi tarihlerini inşa eden öznelardır. Bu nedenle toplumsal dönüşümlerin gerçekleşebilmesi için kitlelerin sınıf bilincine sahip olması ve mücadeleye aktif biçimde katılmaları zorunludur (Slattery, 2017). Gramsci’ye göre üretim ilişkileri ve diğer ekonomik faktörler toplumsal çözümlemenin merkezî unsurları olmakla birlikte, bunların sınıflar üzerindeki etkileri yalnızca altyapı düzeyinde açıklanamaz; sınıfların üst yapıdaki kültürel ve ideolojik yansımaları da çözümlemenin ayrılmaz bir parçasıdır. Yani sınıf egemenliğinin anlaşılmasında öznel etkenler de -örneğin sınıf bilinci, örgütlenme kapasitesi ve kültürel konumlanış- kilit önemdedir. Gramsci, ekonomik belirlenimci anlayışın aksine insanı toplumsal gelişmelerin bilinçli öznesi olarak yeniden düşünmeyi önermektedir (Yetiş, 2009).

Sonuç olarak Gramsci'nin Marksizm anlayışı, her türlü belirlenimci yaklaşıma karşı geliştirilmiş daha bütünlüklü bir perspektife dayanmaktadır. Ona göre kültür sadece sınıf konumunun bir yansıması değildir; devlet ise yalnızca bir sınıfın diğerini baskı altına almak için kullandığı bir aygıt olarak görülemez. Devlet, aynı zamanda burjuvazinin dünya görüşünün toplumsal düzeyde örgütlendiği; karmaşık modern toplumun meşruiyet kazanmasını sağlayan bir hegemonya aracıdır (Swingewood, 1998). Gramsci'nin hegemonya kuramı, yaşadığı dönemde Marksizm içinde yeni bir sosyo-kültürel çözümleme modeli sunarak Batı Marksizmi'nin kurumsallaşmasında belirleyici bir zemin oluşturmuştur (Schechter, 2015).

Gramsci'nin Marksist Literatüre Katkıları

-Fordizm: Gramsci'nin 1930'larda tartışmaya açtığı Fordizm, II. Paylaşım Savaşı sonrası Keynesçi iktisat politikalarıyla ortaya çıkan kapitalist dönüşümü açıklamak için kavramsallaştırılan geniş ölçekli ekonomik, kültürel ve siyasal bir yeniden yapılanma biçimini ifade etmektedir. Kavrama adını veren Ford Motor Şirketi'nin montaj hattı, salt bir teknik ilerlemeden ziyade sermaye sınıfının üretimi rasyonalize ederek emek süreçlerini kontrol altına alma ve işçi sınıfını standart bir kültürel forma göre yeniden üretme stratejisidir. Bu dönemde tam istihdam politikaları, reel ücretlerin yükselmesi ve sendikal hareketlerin güçlenmesi sermaye sahipleri ile emekçi sınıflar arasındaki tarihsel uzlaşmanın maddi ve kültürel temelini oluşturmuştur (Gilbert, 2012).

Fordist üretim tarzı, standartlaşmış kitlesel üretim ile tüketimi teşvik eden ücret-politika bütününe kapsayan bir örgütlenme biçimi hâline gelmiştir. Yani Fordizm, Taylorist bilimsel yönetim ilkelerinin genişletilerek hem üretim-tüketim döngüsünün hem de emeğin denetiminin disiplin altına alınmasını sağlayan bir üstyapısal bütünlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Gramsci'ye göre, yüksek verimlilik için gereken şey, zor ile iknanın bir arada işlediği bir düzenin inşasıdır (Marshall, 2005).

Gramsci'nin analizine göre Fordizm, yalnızca bir endüstriyel örgütlenmeyi değil; aynı zamanda işçilerin gündelik rutinlerini ve davranışlarını düzenleyerek yeni bir insan tipi yaratmayı hedeflemiştir. Bu nedenle üretim anlayışı olmanın ötesinde, emekçileri üretim sürecine uygun şekilde yeniden biçimlendiren kapsamlı bir toplumsal projedir (Saklı, 2013).

-Hegemonya ve Sivil Toplum: Hegemonya, sözcük olarak “liderlik”, “üstünlük” gibi anlamlara gelse de Gramsci bu sözcüğe modern sınıf ilişkileri bağlamında kullanmıştır (Heywood, 2013). Ona göre hegemonya, egemen sınıfın iktidarını salt baskı ve zor dayandırarak değil; aynı zamanda yönetilenlerin rızasını üreterek sürdürmesi anlamına gelmektedir (Eagleton, 1996).

Modern temsili demokrasilerde iktidarın görünürde paylaşılması, politik egemenliğin daha örtük mekanizmalarla meşrulaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Gramsci, egemenlik ile hegemonya arasındaki ayrımı belirginleştirmektedir: Egemenlik doğrudan baskıya, hegemonya ise rızanın örgütlenmesine dayanmaktadır (Güngör, 2016). Hegemonya, ideolojik aygıtlar aracılığıyla kitlelerin zihinlerine nüfuz etmekte; böylece iktidarın “doğal” görünmesini sağlamaktadır. Kültürel hegemonya ise, anlam üretim süreçlerini manipüle ederek alternatif görüşleri marjinalleştiren zihinsel bir çerçeve oluşturmaktadır (Sancar, 2005; Marshall, 2005).

Gramsci hegemonya kavramını kendisinden önce Lenin'in kullandığını belirtmekle birlikte, kendi yaklaşımının ondan farklı olduğunu ifade etmiştir. Lenin hegemonya kavramını proletarya-köylülük ittifakı düzleminde, siyasal bağlamda ele alırken Gramsci hegemonyanın toplumsal hayatın bütün boyutlarına sirayet eden ideolojik ve kültürel bir süreç olduğunu savunmuştur (Hall, Lumley & McLennan, 1985). Bu doğrultuda devlet ise, rıza üretme işleviyle donatılmıştır; yasama, yürütme ve yargı gibi organlar da bu hegemonik düzenin siyasal taşıyıcıları konumundadır (Yetiş, 2009).

Hegemonya ile ilişkili olarak sivil toplum kavramından da bahsedilmelidir. Marx'a göre, sanayi toplumuyla birlikte şekillenen yeni mülkiyet ilişkilerinin alanı olarak görülebilecek sivil toplum, toplumsal yapı içinde bireyin öne çıkmasıyla ortaya çıkmıştır. Feodal dönemde insanlar genellikle lonca gibi kolektif yapıların, yani bir cemaatin üyesiye feodalitenin çözülmesiyle atomize bireyler ve onların ihtiyaçları toplumsal düzlemde belirleyici hâle gelmiştir. Gramsci ise sivil toplumu yalnızca bireysel gereksinimlerin karşılandığı bir alan olarak değil; aynı zamanda örgütlenme imkânları sunan bir zemin olarak değerlendirmiştir. Buna göre aileden eğitim sistemine, medyadan dinî yapılara kadar geniş bir kurumsal ağ hegemonik bir işlev görürken devlet ise baskı aygıtını temsil etmektedir (Bottomore, 1993).

Gramsci'ye göre hegemonya esas olarak sivil toplum alanında kurulmaktadır; egemenlik/zor ise devlet alanına özgüdür. “Politik toplum” olarak kavranan devlet, onun hukukî aygıtlar aracılığıyla sürdürdüğü doğrudan egemenliğini ifade ederken sivil toplum, hakim sınıfın toplum üzerindeki hegemonik etkisini temsil etmektedir (Anderson, 1988). Devlet ile ekonomi arasında yer alan bütün aracı kurumları kapsayan sivil toplum, hegemonyanın ortaya çıktığı alanı meydana getirmektedir. Aile, medya, eğitim kurumları, dernekler, dinî yapılar bireyleri baskıdan

ziyade rıza üretimi yoluyla iktidara bağlayan aygıtlar olarak işlev görmektedir. Buna karşılık meşru şiddet ve baskı kullanımı devlet alanına özgüdür. Bağımlı toplumsal kesimler, yani halk, hakim sınıfın iktidarını ideolojik düzlemde üretilen politikaların etkisiyle kabullenmeye eğilimli hâle gelmektedir; böylece egemen sınıfın iktidarı halkın desteğiyle pekişmekte ve devamlılık kazanmaktadır (Güngör, 2016).

-Karşı Hegemonya ve Mevzi Savaşı: Kapitalizmin iktisadi bir üretim tarzı olmanın ötesinde yaşam biçimlerini, tüketim alışkanlıklarını ve kültürel pratikleri biçimlendiren bütünlüklü bir düzeni ifade etmesi Gramsci'nin analizlerinin temel çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır. Kapitalist toplumsallık, çalışma disiplininin tüketim alışkanlıklarına kadar yaşamın bütününe düzenleyen hegemonik bir yapı üretmektedir. Bu nedenle kitleleri bir alternatifi, yani sosyalizmin mümkün olduğuna ikna etmek uzun ve zorlu bir mücadeleyi gerektirmektedir (Slattery, 2017).

Burjuvazinin hegemonyasını sürdürdüğü sürece emekçilerin devrimci bir hamle yapamayacağını belirten Gramsci, proletaryanın önce kültürel alanda bir karşı hegemonya inşa etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yani karşı hegemonya, egemen sınıfın ihmâl ettiği kültürel alanlarda yeni bir ideolojik yapılanmanın kurulması anlamına gelmektedir (Yaylagül, 2006; Kazkondu & Aydılek, 2015). Gramsci'ye göre, devrim için öncelikle kazanılması gereken askerî veya ideolojik üstünlük değil; ideolojik üstünlüktür. Zira zihinler ve kalpler kazanılmadan sınıfsal bir zafere ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle fikir mücadelesi, tıpkı ekonomik ve siyasal mücadele gibi zorunludur (Slattery, 2017).

Mevzi savaşı ise, kitlelerin zihinlerini ve kalplerini kazanma noktasında rıza unsurlarına dayanan; yani karşı hegemonyanın tesisi için inkanın ön plâna çıktığı ideolojik mücadele olarak tanımlanabilir. Bir başka tanımla, modern kapitalist toplumlarda devrimci bir hareketin hegemonik üstünlük kurabilmesi için verdiği kurumsal ve kültürel alanlarda uzun vadeye yayılan mücadeleyi ifade etmektedir. Buna göre karşı hegemonya, mevzi savaşının hem amacı hem de sonucudur: Emekçi kesimlerin kendi dünya görüşlerini kitlelere mâl edebildiği; rızayı yeniden üreterek ve örgütleyerek toplumsal yapının temel anlamlarını dönüştürebildiği ve ahlâki-entelektüel boyutta önderlik edebildiği noktada karşı hegemonya ortaya çıkmaktadır. Fakat bu dönüşüm ancak uzun vadeli, örgütsel, kültürel ve moleküler bir mevzi savaşının sivil toplum içinde yürütülmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu doğrultuda karşı hegemonya, adım adım inşa edilen yeni tarihsel blok ve yeni düzenin adını ifade ederken mevzi savaşı ise, bu karşı hegemonik alternatifi inşasının stratejik yolu olarak görülebilir (Gürel & Okur, 2022; Mouffe, 1979).

-Aydınlar: Gramsci'nin aydınlara ilişkin çözümlemesi de yine hegemonya kavramıyla yakından bağlantılıdır. Ona göre aydınlar, egemen sınıfın ideolojik, kültürel ve ahlâki görüşlerini topluma yayarak rıza üretim sürecinin örgütleyicisi konumundadır (Yetiş, 2009). Devlet ile geniş halk kesimleri, yönetenler ile yönetilenler arasındaki bağ da büyük ölçüde aydınlar aracılığıyla kurulmaktadır. Bu gruba atfedilen yön verme ve örgütleme işlevi, onları toplumun diğer kesimlerinden ayırmaktadır (Duman, 2015).

Gramsci aydınları iki kategoriye ayırmıştır: Yeni toplumsal düzeni kurmak ve biçimlendirmek üzere ortaya çıkan organik aydınlar ile geçmiş dönemlerin düşünsel geleneğini sürdüren geleneksel aydınlar. Organik aydınlar, yükselen bir toplumsal sınıfın içinden doğmakta ve bu sınıfa siyasal, ekonomik ve kültürel düzlemlerde bir öz bilinç kazandırmayı amaçlamaktadır. Siyasal aktörler, sanayi teknisyenleri, hukukçular, iktisatçılar gibi pek çok meslekten kişiler bu kategoriye dahildir. Mevcut siyasal akımların gelişimine katkı sunan, siyasal yaşama etkin şekilde katılan, örgütleyen ve ikna için çabalayan bir figürlerdir. Geleneksel aydınlar ise, kendilerini toplumsal yaşamdan görece bağımsız görseler de genelde geçmiş dönemlerin düşünsel ve meslekî mirasını sürdüren, çoğu zaman köy kökenli olan ancak feodal ile modern merkez arasında aracı bir rol oynayan; yani kapitalizmin tam olarak dönüştüremediği kırsal küçük burjuvaziye bağlı olan aydınları ifade etmektedir. Gramsci bu aydın tipine örnek olarak rahipler, kırsal kanaat önderleri, idealist filozoflar ve akademisyenlerden bahsetmiştir (Gramsci, 1967; Güllüpinar, 2013).

Gramsci'ye göre işçi sınıfını iktidara taşıyacak hegemonyanın kurulması için aydınların halk kitleleriyle ittifak hâlinde olması gerekmektedir. Bu işlevin somutlaşması noktasında ise özellikle parti örgütlenmesi ön plâna çıkmaktadır. Zira partiler hem geleneksel hem de organik aydınların bir araya gelebildiği hem yeni organik aydınların üretildiği hem de kitlelerin politik yaşama aktif olarak katılımının sağlandığı temel örgütlenme alanlarıdır. Bu yönüyle partiler yeni toplumsal bilincin oluştuğu ve hegemonya mücadelesinin kurumsallaştığı siyasal alanlar konumundadır (Akkaya, 2014).

Bağımlılık Teorisi Ekseninde Latin Amerika Ülkelerinin Geri Bırakılmışlığı

Bağımlılık Teorisi, Latin Amerika ülkelerinin kapitalist dünya sistemi içindeki konumunu Marksist siyasal iktisadın kavram seti ile açıklayan bir yaklaşımdır. Teori, kapitalist merkez ülkeler ile içinde Latin Amerika ülkelerinin de yer aldığı çevre ülkeler arasındaki eşitsiz ve sömürüye dayalı değişimin mekanizmalarının yapısal ve kronik bir geri bırakılmışlık ürettiğini ileri sürmektedir. Yani yapısal olarak yerleşmiş bu uluslararası işleyiş, kapitalist merkez ülkelerin çıkarlarıyla uyumlu olduğu için sürmekte; bağımlılık ilişkileri de sistemin kendi dinamikleri doğrultusunda

devamlı olarak yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda Arjantinli iktisatçı Raúl Prebisch, Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA) başkanlığı yaptığı dönemde, dış ticaretin karşılıklı fayda sağladığı yönündeki liberal anlayışı eleştirerek uluslararası ticaretteki asimetrik ilişkilerin Latin Amerika ülkelerini çevre ülke konumuna ittiğini ortaya koymuştur (Karaş, 2017).

Kapitalist üretim tarzı, merkez ülkelerde sermaye birikimini büyütürken çevre ülkelerde sistematik bir geri bırakılmışlığa neden olmaktadır. Çevre ülkelerde üretilen ekonomik artığın merkez ülkeler tarafından çeşitli yollarla el konularak transfer edilmesi, bu ülkelerin bağımsız kalkınma için gerekli olan içsel sermaye birikimini oluşturmamasını engellemektedir (Yeşildal, 2011).

Paul Baran, Andre Gunder Frank ve Samir Amin gibi düşünürlerin katkı sunduğu Bağımlılık Teorisi, çevre ülkelerdeki komprador sınıfların merkez kapitalizmin çıkarlarıyla bütünleştiğini ve devlet aygıtını da merkez ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda yönettiğini ileri sürmüştür. Çevre ülkelerdeki politikaların merkez sermayesinin talepleri doğrultusunda biçimlenmesi, sanayileşmenin montaj sanayisi düzeyinde kalmış olması, teknoloji ithalatına kalıcı bağımlılık ve toprak reformlarının hayata geçirilememiş olması bu asimetrik gelişmenin temel göstergeleri arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda Bağımlılık literatürü, gerçek bir kalkınma stratejisinin ancak merkez kapitalizmin hegemonik baskısıyla kurulan bağımlılık ilişkilerinin kırılması ve çevre ülkelerdeki devlet politikalarının halkın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi ile mümkün olacağını vurgulamıştır (Somel, 2014).

Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN)

EZLN (Ejército Zapatista de Liberación Nacional), 10 Kasım 1983'te, Meksika'da Chiapas eyaletinin Lacandon Ormanı'nda, Maya kökenli yoksul köylüler ile kentli devrimcilerin bir araya gelerek kurduğu bir silahlı hareket ve toplumsal-politik örgüttür. Örgüt, adını 20. yüzyılın başlarında Meksika Devrimi'nin önde gelen toprak reformu isyancısı Emiliano Zapata'dan almaktadır. Neoliberal ekonomi politikalarına karşı Latin Amerika coğrafyasında gelişen ilk toplumsal hareketlerden biri olan EZLN'nin kökeni, 1960'lardan 1970'lerin ortalarına kadar Meksika'da gerilla mücadelesi yürüten Ulusal Kurtuluş Güçleri'ne (Fuerzas de Liberación Nacional, FLN) dayanmaktadır. EZLN kendisini neoliberal küreselleşmeye, emperyalizme, kapitalist sömürüye ve yerli halkların marjinalleştirilmesine karşı bir direniş hattı olarak tanımlamakta; bu çerçevede toprak mülkiyeti konusunun yanı sıra toplumsal eşitlik, adalet, eğitim, sağlık, kültürel haklar gibi alanlarda, yani geniş bir yelpazede mücadele yürütmektedir (Ramirez, 2005; Yazar & Erbaş, 2017).

Yaklaşık on yıl boyunca gizli bir örgütlenmeyle büyüyen EZLN, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) yürürlüğe girdiği gün olan 1 Ocak 1994'te başlattığı silahlı direnişle kısa sürede tüm dünyada tanınmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Kanada'nın taraf olduğu NAFTA'nın 27. maddesine göre, o zamana değin halka ait olan topraklar özel mülkiyet hâline getirilmiş; böylece yatırım ve satış için kullanılmasının önü açılmıştır. EZLN, bu isyan ile yüzlerce yıldır kolektif olarak kullanılan ve "ejido" olarak adlandırılan topraklarının özel mülkiyete dönüşmesi ve sömürülmesinin yolunu açacak bu anlaşmaya karşı direnişe geçmiştir (Chiapas Support Committee, 2012; Encyclopaedia Britannica, 2025).

Ayrıca yine NAFTA ile bu üç ülke arasındaki mal dolaşımı serbest hâle getirilmiş; gümrük vergileri ise büyük ölçüde kaldırılmıştır. Anlaşmanın yatırım hükümleri, sermaye hareketlerinin daha serbest işlemeye başlamasına neden olmuştur. Meksika devleti, bu anlaşmayla yabancı ticaret ve yatırımın güçleneceğini ve bunun da ülke genelinde iş olanaklarını artıracığını savunmuştur. Ancak Amerika'nın araştırma-geliştirme kapasitesi, sanayi teknolojisi ve devlet sübvansiyonları bakımından yapısal olarak çok daha avantajlı konumda olması, Meksika'daki küçük ölçekli tarım üreticilerinin serbest piyasa koşullarında dezavantajlı bir rekabetle karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır (Örküp, 2014). Bu bağlamda EZLN, NAFTA aracılığıyla dayatılan neoliberal yeniden yapılanmaya ve bu politikaların derinleştirdiği eşitsizliklere karşı, mülksüzleştirilenlerin tarihsel mücadelesi doğrultusunda hükümete karşı silahlı bir ayaklanma yürütmüştür (Gökmen, 1995).

Ancak örgüt, uzun savaşlar yoluyla iktidarı devirip devleti ele geçirmek yerine başka bir stratejiyi benimsemiş; devletin dışında, özerk bir toplumsal alan yaratmayı ilke edinmiştir. Çatışmaların ardından "Caracoles" (Salyangozlar) adı verilen bölgesel birimler aracılığıyla Chiapas'ın çeşitli yerlerinde, büyük toprak sahiplerinin (latifundistler) elinden alıp kolektifleştirdikleri araziler üzerinde kendi politik pratiklerini hayata geçirmeye başlamışlardır (Rosset & Pinheiro Barbosa, 2021). Bu mücadele anlayışını, kapitalist devlet aygıtının adaletsiz ve hiyerarşik işleyişine karşı, komünal üretim ilişkileri ve taban demokrasisine dayanan, alternatif bir yönetim modeli üretme çabasının somut bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür.

Örgüt 1996 yılında Meksika devleti ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda San Andrés Anlaşmaları'nı imzalamış; ilgili anlaşmalar yerli halkların kendi siyasal kurumlarını oluşturma hakları, toprak üzerindeki kolektif talepleri ve kültürel özerkliklerinin tanınması gibi belli başlı hükümleri içermiştir. Ancak devlet, bu hükümleri hem yasal hem

de kurumsal düzeyde hayata geçirmemiş; meclis tarafından yapılan düzenlemeler anlaşmaların özünü önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu durum EZLN'nin resmî politikadan daha da uzaklaşarak özerklik deneyimini kurumsallaştırma ve genişletme çabası içine girmesine neden olmuştur (Chapman, 2008).

Karşı Hegemonya Bağlamında EZLN Deneyimi

Latin Amerika sosyal hareketler literatüründe EZLN'nin 1994 isyanı sonrası örgütlenme ve kurumsallaşma biçimini Gramsci'nin karşı hegemonya kavramı üzerinden analiz etmek mümkündür. Bunun sebebi, örgütün Meksika devletine karşı yalnızca silahlı bir ayaklanma yürütmekle kalmayıp uzun soluklu ve çok katmanlı bir alternatif toplumsal düzeni inşa edebilmiş olmasıdır. EZLN'nin bu yönelimi, Gramsci'nin hegemonya, sivil toplum, organik entelektüeller ve mevzi savaşı kavramlarıyla şaşırtıcı düzeyde uyumludur (Mora, 2016).

Gramsci'ye göre hegemonya, egemen sınıfların yalnızca devletin zor aygıtları aracılığıyla değil; aile, din, eğitim, medya, kültür gibi sivil toplum yapıları üzerinden kitlesel ve bütünlüklü bir rıza üretimi ile sürdürülmektedir. Karşı hegemonya ise, bu rıza mekanizmalarını reddeden; alternatif bir kolektif bilinç ve yeni bir ortak duygu (common sense) aracılığıyla özerk kurumlar inşa etme çabasıdır. Buna göre, EZLN'nin 1994 sonrasında kapitalist devlet ve toplum ilişkilerine itiraz ederek özerk yönetim yapıları kurması, Gramsci'nin mevzi savaşı kavramıyla doğrudan ilişkilidir (Bruhn, 1997).

EZLN'nin karşı hegemonya pratikleri birkaç düzeyde ele alınabilir. Bunlardan ilki, yönetsel ve kurumsal özerkliktir. Örgütün 2003 yılında kurduğu “Caracoles” (Salyangozlar) ve “Good Government Juntas” (İyi Yönetim Kurulları) gibi yapılar, devletin adalet, eğitim, sağlık ve yerel yönetim gibi alanlardaki hegemonik rolünü devre dışı bırakarak kendi alternatifini üretmiştir. Mora'ya (2016) göre bu yapılar, “karşı hegemonyanın laboratuvarları” olarak nitelendirilebilir; zira hem egemen sınıfın hakimiyetindeki sivil toplum alanına müdahale etmiş hem de yeni bir kolektif bilinç yaratmıştır. Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırması doğrultusunda rıza, ideolojinin örgütlendiği kurumlar aracılığıyla yürütüldüğü için EZLN'nin kendi sağlık-eğitim sistemini, kooperatif ekonomisini ve adalet mekanizmasını inşa edebilmesi doğrudan karşı hegemonik bir strateji olarak yorumlanabilir.

İkinci olarak, kültürel ve söylemsel düzeyde yaratılan bir karşı hegemonyadan bahsetmek mümkündür. EZLN'nin siyasal söylemi, hegemonik ulus devlet anlayışı üzerine inşa edilen tekil Meksikalı kimliğine karşı, çoklu yerli kimlikleri ve kolektif özneyi görünür hâle getiren bir anlatı inşa etmiştir. Ayrıca örgütün özellikle sözcü Subcomandante (Yardımcı Komutan) Marcos'la bütünleşen poetik dili ve imajı, devlet tarafından ötekileştirilen kimlik kategorilerinin yeniden tanımlanması ve bu yolla yerli kolektif hafızanın politize edilmesi egemen hegemonik kültürel alanı sarsan karşı hegemonik adımlar olarak değerlendirilebilir (Gunderson, 2017). Bu pratikler Gramsci'nin “organik entelektüel” kavramıyla da uyum göstermektedir; çünkü örgütün kadrosunun çoğunluğunu dışarıdan gelen profesyonel devrimciler değil; yerli topluluklar içinden çıkan entelektüel figürler oluşturmaktadır.

Üçüncüsü, örgütün ekonomik karşı hegemonyasıdır. EZLN'nin kolektiviteye dayanan üretim modeli, küresel neoliberal piyasa ekonomisine karşı bir alternatif oluşturmaktadır. Örgütün kurduğu kooperatifler, kapitalist ekonominin yerli topluluklar üzerindeki baskısının kırılmasını sağlamış; böylece piyasa ekonomisinden bağımsız bir topluluk ekonomisi yaratılmıştır (Gamberdella, 2025). Ayrıca bu yolla karşı hegemonya, salt ideolojik bir mücadele olmanın ötesinde, üretim ilişkilerini de yeniden örgütleyen somut bir pratik hâline gelmiştir.

Dördüncü olarak mekânsal-coğrafi karşı hegemonya inşasından bahsetmek mümkündür. Örgütün kontrolündeki bölgeler, bugün devletin egemenlik kapasitesinin sınırlandığı karşı hegemonik mekânlara dönüşmüştür. Buna göre örgütün elindeki on iki caracoles ve özerk birimlerden oluşan bu mekânlar, hem sembolik hem de pratikte devlet hükümrancılığının zayıfladığı, alternatif bir toplumsal yapının kurulduğu alanlar olarak değerlendirilebilir. Bu durum Gramsci'nin hegemonya alanının genişliği üzerine yürüttüğü tartışmaları, yani bu tip mekânsal-coğrafi karşı örgütlenmelerin önemini doğrulamakta ve somut hâle getirmektedir (Mora, 2016).

Sonuncusu ise uluslararası karşı hegemonik iletişim ağlarıdır. EZLN, 1994'te kendisini afişe ettiği isyanla birlikte uluslararası sivil toplumla bağlantı kurmaya önem vermiştir. Yeni iletişim teknolojilerinin de gelişimine paralel olarak internet tabanlı dayanışma çağrıları ve anti-kapitalist ağlar aracılığıyla küresel hegemonyaya karşı alternatif bir uluslararası ağ oluşturmuştur. Örgütün Chiapas'la sınırlı kalmayan karşı hegemonik iletişim pratikleri, dünyadaki pek çok parti, örgüt ve toplumsal hareket için hem ilham kaynağı hem de dayanışma aracı hâline gelmiştir.

Sonuç olarak EZLN deneyimi, Gramsci'nin karşı hegemonya kavramının güncel politik alanda nasıl somutlaştığını gösteren ender örneklerden biri konumundadır. Örgüt, hegemonik devlet pratiklerine yalnızca askeri değil; ideolojik, kültürel, ekonomik ve sivil toplum alanlarında bütünlüklü bir alternatif oluşturarak Gramsciye bir değerlendirmeye karşı hegemonik bir tarihsel blok yaratma girişiminde bulunmuştur. Bu nedenle EZLN, toplumsal hareketler literatüründe karşı hegemonya tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramı ve onun modern kapitalist devlet çözümlemesi, Batı Marksizmi'ndeki konumu ve Bağımlılık Teorisi'nin ortaya koyduğu yapısal analizlerle beraber ele alınmış; bu kuramsal çerçevenin Latin Amerika'daki EZLN deneyimini anlamada nasıl bir analitik olanak sunduğu gösterilmiştir. Gramsci'nin ekonomik belirlenimciliği aşan bütünlüklü yaklaşımı hem ideolojik ve kültürel hem de örgütsel alanların politik dönüşümdeki belirleyici rolünü vurgulaması, özellikle geri bırakılmış toplumlarda alternatif mücadele pratiklerini anlamayı mümkün kılmaktadır. Ona göre kapitalist toplum yalnızca üretim ilişkileri üzerinden değil; kültür, sivil toplum, gündelik yaşam pratikleri ve anlam üretim süreçleri aracılığıyla tahkim edilen çok boyutlu bir hegemonya düzeni yaratmaktadır. Bu düzende toplumsal dönüşümler, yalnızca doğrudan ve ani devrimci kopuşlarla değil; uzun erimli ideolojik ve örgütsel mücadeleler yoluyla örülen karşı hegemonya pratikleri üzerinden ilerlemektedir.

Batı Marksizmi'nin tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği eleştirel yönelim, Gramsci'de somut ifadesine kavuşarak ideolojik bir mücadele alanı olarak sivil toplumun önemini açığa çıkarmış; kapitalist sistem içinde devlet-toplum ilişkilerini salt baskı mekanizmaları üzerinden açıklayan yaklaşımların sınırlarını aşmıştır. Onun hegemonya kuramında rıza, sivil toplumda işleyen ideolojik ve kültürel pratikler aracılığıyla üretilmekte; bu durum aile, okul, dinî kurumlar, partiler, sendikalar ve medya organizasyonları gibi yapıları hegemonya ve karşı hegemonya mücadelesinin aslî alanları hâline getirmektedir. Buna göre toplumsal mücadele ise, iktidarın doğrudan ele geçirilmesine yönelik bir "harekât savaşı" yerine sivil toplum içinde geniş bir zamana yayılan "mevzi savaşı" biçiminde yürütülmelidir. Bu perspektif, politik savaşımın sadece devlet iktidarına odaklanan bir alanla sınırlı kalmadığını; gündelik yaşam, kültürel üretim ve toplumsal ilişkilerin bütününe hegemonik mücadelenin parçası hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Kapitalist merkez ve çevre ilişkilerinin tarihsel süreklilik içinde yeniden üretildiği Latin Amerika coğrafyasında gelişen EZLN deneyimi, Gramsci'nin ele aldığı bu çok katmanlı çözümleme için uygun bir zemin sunmaktadır. Zira örgütün mevzi savaşıyla başlattığı ve özyönetim pratikleri ile sürekli hâle getirdiği karşı hegemonik mücadele, Gramsci'nin ortaya koyduğu teorik yaklaşımın çağdaş bir örneğini ortaya koymaktadır. Toprağın kolektif mülkiyet temelinde örgütlendiği, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerin topluluk temelli olarak sunulduğu, siyasal alanda etnisite ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin esas alındığı özerk yönetim birimleri, örgütün karşı hegemonya pratiklerini sivil toplum alanında alternatif düzenekler yoluyla sürdürebildiğini göstermektedir. Yine örgüt bünyesinde ortaya çıkan organik aydınlar, kullanılan siyasal ve aynı zamanda poetik söylem dili ile küresel ölçekte kurulan iletişim ağları EZLN'i yerel bir özyönetim pratiği olmaktan çıkararak transnasyonal bir sivil toplum inşasına katkı sunmaktadır. Bu yönüyle EZLN deneyimi, karşı hegemonya mücadelesinin kurumsal, mekânsal, söylemsel ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden maddi bir gerçeklik kazandığını göstermektedir.

Sonuç olarak Gramsci'nin hegemonya teorisi ile EZLN'nin politik pratiği arasında sadece kavramsal bir paralellik değil; aynı zamanda analitik bir süreklilik bulunmaktadır. EZLN deneyimi, Gramsciyen yaklaşımın çağdaş toplumsal hareketler içinde yeniden yorumlanabileceğini; hatta yeni karşı-hegemonya pratiklerinin inşasında bir referans noktası işlevi görebileceğini ortaya koymaktadır. Buna göre çalışmanın sunduğu çerçeve de Gramsci'nin kuramsal mirasının tarihsel bağlamıyla sınırlı kalmadığını; güncel toplumsal mücadeleleri çözümlemede hâlen güçlü bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, M. (2014). Horkheimer ve Marksizm. S. Özbek (Ed.), *Felsefelogos: Eleştirel Teori*, 52, 55-66.
- Akkaya, A. Y. (2014). Antonio Gramsci'de entelektüelin bir eleştirisi olarak praxis düşüncesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21 (1), 35-46.
- Anderson, P. (2007). Batı marksizmi üzerine düşünceler (B. Aksoy, Çev.). Birikim Yayınları.
- Anderson, P. (1988). Antonio Gramsci: Hegemonya, Doğu/Batı sorunu ve strateji (T. Günersel, Çev.). Alan Yayıncılık.
- Bottomore, T. (1993). Marxist düşünce sözlüğü (M. Tunçay, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bruhn, K. (1997). Antonio Gramsci and the palabra verdadera: The political discourse of Mexico's guerilla forces. *Journal Of Interamerican Studies And World Affairs*, 39 (2), 1-41.
- Cammett, J. M. (1967). Antonio Gramsci and the origins of Italian communism. Stanford University Press.

- Chapman, A. (2008). The challenge of Zapatismo: Indigenous autonomy and neoliberalism in Chiapas. Paper presented at the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association, Vancouver, Canada. Erişim tarihi: 27 Kasım 2025. <https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2008/Chapman.pdf>
- Chiapas Support Committee. (2012). The Zapatista Maya world. Erişim tarihi: 25 Kasım 2025. <https://chiapas-support.org/2012/12/24/the-zapatista-maya-world-collapse-and-rebirth/>
- Duman, B. (2015). Ortodoks Marksizmden kopuş: Gramsci ve hegemonya kavramı üzerine. B. A. Çetinkaya (Ed.), *Doğu'dan Batı'ya düşüncenin serüveni: Yirminci yüzyıl düşüncesi*, Cilt 4, İnsan Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji* (M. Özcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Encyclopaedia Britannica. (2025). Antonio Gramsci. Erişim tarihi: 10 Kasım 2025. <https://www.britannica.com/biography/Antonio-Gramsci>
- Encyclopaedia Britannica. (2025). Zapatista National Liberation Army. Erişim tarihi: 25 Kasım 2025. <https://www.britannica.com/topic/Zapatista-National-Liberation-Army>
- Gamberdella, M. (2025). Networked alternatives against the state: Zapatista autonomy and informality as resistance. *Dialectical Anthropology*, 49 (1), 1-25.
- Gilbert, J. (2012). *Antikapitalizm ve kültür* (T. Sağlam, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gökmen, Ö. (1995). Tarih Zapatistalar ile sürüyor. *Birikim*, (75).
- Gramsci, A. (2016). *Hapishane defterleri* (A. Özüpek, Çev.). Yason Yayınları.
- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve toplum* (V. Günyol, F. Edgü & B. Onaran, Çev.). Çan Yayınları.
- Gulewitsch, N. (2011). Ya Basta! A cry that echoes beyond borders: Zapatismo and international solidarity networks in the Zapatista uprising. *McGill Sociological Review*, 2, 77-91.
- Gunderson, C. (2017). The communist roots of Zapatismo and the Zapatista uprising. *Perspectives On Global Development And Technology*, 16 (1), 167-179.
- Güllüpcinar, F. (2013). *Batı Avrupa Marksizmi*. S. Suğur (Ed.), *Klasik sosyoloji tarihi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güngör, N. (2016). *İletişim: Kuramlar ve yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- Gürel, S. & Okur, M. A. (2022). Eleştirel kuram bağlamında yeniden yorumlanan hegemonya: Sivil toplum, iktidar ve kültür ilişkisi. *Nişantaşı University Journal Of Social Sciences*, 10 (2), 454-466.
- Hall, S., Lumley, B. & McLennan, G. (1985). *Siyaset ve ideoloji "Gramsci"* (S. Emrealp, Çev.). Birey ve Toplum Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (Z. Kopuzlu, Çev.). Adres Yayınları.
- International Gramsci Society. (2025). Antonio Gramsci: biography. Erişim tarihi: 10 Kasım 2025. https://www.internationalgramscisociety.org/about_gramsci/biography.html
- Karaş, G. (2017). Bağımlılık teorisi perspektifinden DTÖ kapsamındaki korumacılık politikası araçlarının kullanımı. *International Journal of Public Finance*, 2 (2), 245-263.
- Kazkondur, Ş. B. & Aydılek, E. (2015). Antonio Gramsci'nin Marksist düşünceye katkıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 9, 9-18.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürçü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- McLellan, D. (2013). *Batılı Marksizm*. T. Ball & R. Bellamy (Eds.), *20. yüzyıl siyasal düşünceler tarihi* (M. Güven, I. Yıldız & M. Altun, Çev.). Babil Yayınları.
- Mora, M. (2016). Autonomy and power: Zapatista practices of self-government. *Latin America Perspectives*, 43 (3), 42-59.
- Mouffe, C. (1979). *Hegemony and ideology in Gramsci*. C. Mouffe (Ed.), *Gramsci and Marxist theory*. Routledge.
- Örküp, A. (2014). *The Lacandon forest and the political: A Rancieréran account of the Zapatista movement* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pearmain, A. (2020). *Antonio Gramsci*. Bloomsbury Publishing.

- Ramirez, G. M. (2005). Ateş ve söz: 20. ve 10. yılında EZLN (İ. Özünlü, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Rosset, P. & Pinheiro Barbosa, A. (2021). Peasant autonomy: The EZLN, Caracoles and autonomous government. *Interface: A Journal For And About Social Movements*, 13 (1), 46-80.
- Saklı, A. R. (2013). Fordizm'den esnek üretim rejimine dönüşümün kamu yönetimi üzerindeki etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (44), 107-131.
- Sancar, S. (2005). Hegemonya. F. Başkaya (Ed.), *Kavram sözlüğü*. Maki Basın Yayın.
- Schechter, D. (2015). Marx'tan bugüne solun tarihi (K. Özdiş & S. Torlak, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Slaterry, M. (2017). Sosyolojide temel fikirler (Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan & Ü. Tatlıcan, Çev.). Sentez Yayıncılık.
- Somel, C. (2014). Siyaset bilimi ve iktisat. G. Atılğan & A. Aytekin (Eds.), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler*. Yordam Kitap.
- Swingewood, A. (1998). Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi (O. Akınhay, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yarar, A. & Erbaş, H. (2017). Latin Amerika'da toplumsal hareketler ve kadınlar: Zapatista örneği. *DTCF Dergisi*, 57 (2), 1070-1102.
- Yaylagül, L. (2006). Kitle iletişim kuramları: Egemen ve eleştirel yaklaşımlar. Dipnot Yayınları.
- Yeşildal, H. (2011). Marksist gelişme kuramları I. H. Yeşildal (Ed.), *Toplumsal değişme kuramları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yetiş, M. (2009). Antonio Gramsci. Ç. Veysal (Ed.), *1900'den günümüze büyük düşünürler*, Cilt 1, Etik Yayınları.